

— Λοιπὸν, ἐγὼ, ἐπανελάσεν δεκάκις ἡ Κεκίλη θὰ ὑπῆκουσεν εἰς τὴν Καισαρίναν, καὶ προσέτι κλίναςα πρὸς τὸ οὐς τῆς Ἰουλίας, εἶπε αἰγαλῆ τῆ φωνῆ· θὰ ὑπανδρευόμεν τὸν ἄλλον.

(Ἐπιτεταί τὸ τέλος.)



L. A. BINAUT.

Περὶ Ὀμήρου καὶ Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας.

(Μετάφρασις.)

(Τέλος. 18ε φυλλάδ. 94 καὶ 95.)



Ἄλλ' ἐπανελάσμεν εἰς τὸν Πλάτωνα. Μέχρις αὐτοῦ ἡ θρησκευτικὴ ἀσιατικὴ καὶ ἡ λογικὴ Ἑλληνικὴ σχολή, ἔχουσαι ἐν τῷ μεταξὺ τὸν Ὀμηρον ὡς σημεῖον διαμάχης, ὡς σημαίαν, ἦν οἱ μὲν ἤθελον νὰ σώσωσιν οἱ δὲ νὰ καταβάλωσιν, ἐσχημάτιζον δύο διακεκριμένα στρατάπεδα. Ἄλλ' ὁ θάνατος τοῦ Σωκράτους ὑπῆρξε φοβερὰ εἰδοποίησις πρὸς τὴν λίαν τολμηρῶς ἐπεμβάσαν κριτικὴν. Ἴσως ὁ λαὸς τῶν Ἀθηναίων εἶχε δίκαιον ὑπερασπιζόμενος τὴν ἀρχαία αὐτοῦ σύμβολα ἐνόσων δὲν ἀντικαθίστασθαι ἄλλων· διότι εἶχε χρεῖαν τοιοῦτων· ἡ δὲ φιλοσοφία ἄλλως τε δὲν ἦτο ἐτι ἀρκετὰ προσωπικὴ ἵνα δυνηθῆ νὰ ἐξορύξῃ ἐκ τοῦ ἀρχαίου πανθίου ἐν ταῖς κρύπταις αὐτοῦ κεχωσμένα δόγματα. Ἐπρεπε λοιπὸν σύμβολα καὶ λογικὴ νὰ παλαστήσῃ, τὰ μὲν βαθμηδὸν καταρρέοντα, ἡ δὲ βαθμηδὸν ἀνοικοδομουμένη ὡς βωμὸς ἀγνώστῳ θεῷ ἐν τῇ σκιᾷ τῆς ἀμφιβολίας, μεχριστοῦ ἀφνίδιον φῶς ἀποκαλύψῃ τὴν πίστιν καὶ προσκαλέσῃ τὰ ἔθνη πρὸς ἐαυτήν. Ἄλλ' ὁ Πλάτων δὲν ἐνόησεν οὕτω τὸ πρᾶγμα· ὁ περικλεῆς οὗτος ἀνὴρ, τὸ νέφος τοῦτο τῆς δύσεως τὸ τοσοῦτον ἀφ' ἐνὸς μὲν σκοτεινὸν ἀφ' ἑτέρου δὲ φαινὸν ἀλλ' ἐνταυτῷ μετέωρον, ἠθέλησε νὰ ἐπαναφέρῃ τὸ παρελθόν, ἠθέλησε νὰ ταχύνῃ τὸ μέλλον καὶ ἀπεπειράθη συμφιλίωσιν τῆς πολυθεΐας καὶ τῆς φιλοσοφίας, τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἑλλάδος. Κατὰ τοῦτο ὑπῆκουε συγχρόνως εἰς τὰς ἀντιδραστικὰς περιστάσεις τοῦ καιροῦ του καὶ εἰς τὰς ἰδίας διαθέσεις τῆς μεγαλονοίας του. Τῶντι μαθητῆς τοῦ Σωκράτους, τεθραμμένος μὲ τὸν Ὀμηρον, οὕτινος τόσον συχνά δανείζεται τὰς ἐκφράσεις, μετεῖχε μὲν διὰ τῆς πρὸς τὴν λογικὴν καὶ τὰς τέχνας κλίσεώς του, τοῦ προοδευτικοῦ τῆς φυλῆς του πνεύματος, ἀλλὰ συγχρόνως διὰ τὰς μὲ τοῦς Πυθαγορίου σχέσεις του, τὰς Αἰγυπτιακὰς ἀναμνήσεις καὶ τὴν λαμπρὰν φαντασίαν του ἠγάπα νὰ ἀνιπταται πρὸς τὰ λίαν ἀφηρημένα καὶ νὰ περιβάλληται μυστηριώδη περιβολήν. Τὸ πᾶν ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ ἀντιχεῖ ἀσιατικὴν ἠχώ· τὸ σχέδιον τῆς πο-

λιτείας του ἐπαναφέρει ὑπὲρ τῶν φιλοσόφων τὴν ἱερατικὴν τάξιν, ἀναίρων οὕτω τὴν ἀνεξαρτησίαν τοῦ πνεύματος καὶ περιορίζων χάριν τῆς πολιτικῆς τὴν διδασκαλίαν· θέλει ἀπόκρυφον ἐπιστήμην καὶ δημώδη πίστιν, ἵνα κυβερνᾷ τοὺς λαοὺς διὰ τῶν μύθων καὶ νὰ ἀφίγη αὐτοὺς νὰ γηράσκωσιν εἰς μακρὰν νηπιότητα. Οὕτως ἠθέλε νὰ διατηρήσῃ τὴν πολυθεΐαν· διότι περὶ θεῶν, λέγει, πρέπει νὰ πιστεύωμεν τοὺς παλαιούς, οἵτινες υἱοὶ θεῶν ὄντες ἔπρεπε νὰ γνωρίζωσι κάλλιον τοὺς πατέρας αὐτῶν· ὅπερ ἄλλως συνᾶλει ἐντελῶς μὲ τὸ ὅπριον καθαρά ἐκφράζει ἀξίωμα, ὅτι τὸ ψεῦδος, ἀπηγορευμένον εἰς τοὺς πολλούς, συγχωρεῖται εἰς τοὺς ἀρχοντας πρὸς τὸ συμφέρον τῆς Κυβερνήσεως. «Τοῖς ἀρχουσι δὲ τῆς πόλεως, εἴπερ ἢ τισὶν ἄλλοις, προσήκει ψεύδισθαι ἢ πολεμίων ἢ πολλοῦ ἔνεκα, ἐπ' ὠφελείᾳ τῆς πόλεως· τοῖς δὲ ἄλλοις πᾶσιν οὐχ ἀπτόεν τοῦ τοιοῦτου. » (Πολ. Γ'.)

Θέλων λοιπὸν νὰ παρασύρῃ τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα εἰς τὰς ἰδέας ταύτας ὁ Πλάτων ἀπεπειράθη πρῶτον ν' ἀποδώσῃ αὐτὰς εἰς τὸν Ὀμηρον, ἐννοῶν καλῶς βέβαια ὅτι ὁ Ὀμηρος ἦτο ὁ τὸ πνεῦμα τοῦτο ἐμπνέων. Πρὸς τοῦτο ἔπρεπε νὰ διαστρέψῃ τὴν φιλοσοφικὴν ἐννοιαν τοῦ ποιητοῦ διὰ βεβιασμένης ἐρμηνείας· διὰ τοῦτο κατ' ἀρχὰς ὑποθέτει ἐν Ὀμήρῳ ἐννοίας κρυπτάς, ἀποκρύφους ὡς τὰς ὁποίας δυσχυρίζοντο οἱ Αἰγύπτιοι ὅτι ἐκρυπτον οἱ μῦθοι αὐτῶν. «Ἀναγκαῖον εἶναι, λέγει ἐν Ἰωνί, εἴτε τοῖς ἄλλοις ποιηταῖς διαστρέψῃ πολλοὺς καὶ ἀγαθοὺς, καὶ δὴ καὶ μάστιγα ἐν Ὀμήρῳ, τῷ ἀρίστῳ καὶ θειοτάτῳ τῶν ποιητῶν, καὶ τὴν τούτου διάνοιαν ἐκμανθάνειν, μὴ ἢ μόνον τὰ ἔπη, ζηλωτὸν ἐστὶ. » Φαίνεται δὲ προσέτι ἐκ τοῦ διαλόγου τούτου ὅτι οἱ Ῥαψῶδοι ἤδη μὴ ἀρκούμενοι νὰ ψάλλωσι τὰ ποιήματα τοῦ Ὀμήρου, ἐστοχάσθησαν νὰ συντάξωσι καὶ κείμενον αὐτοῦ μὲ φιλοσοφικὰς ἐξηγήσεις ἀνευρίσκοντες ἐν αὐτοῖς ἀφηρημένας θεωρίας. Εἰς τοῦτο ἐνθαρρύνει αὐτοὺς ὁ Πλάτων. Τί ἐννοεῖ τῶντι λέγων διάνοιαν τοῦ ποιητοῦ, βέβαια τὴν ὁποίαν ὑποθέτει ἐν Ὀμήρῳ διδασκαλίαν καὶ τὴν ὁποίαν, λέγει, δὲν δύναται νὰ ἐννοήσῃ τις ἂν δὲν ἦναι μεμνημένος. Δὲν πρέπει, λέγει ἀλλαχοῦ, νὰ πλησιάζῃ τις ἀμυήτως τὰ Ὀμηρικὰ ποιήματα. Ἐν δὲ Ἀλκιβιάδῃ ἐξηγεῖται σαφέστερον· «Ἐστὶ τε ἢ φύσει ποιητικὴ ἡ σύμπασα αἰνιγματιώδης, καὶ οὐ ἢ τοῦ προστυχόντος ἀνδρὸς γνωρίζαι. » Δὲν ἐθεώρει λοιπὸν τὴν ποίησιν, ὡς οἱ λοιποὶ, πῖνακα τῶν ἐν τῷ βίῳ πραγμάτων, τῆς πίστεως, τῶν αἰσθημάτων καὶ χαρμητῶν τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ, σύμφωνα πρὸς τὰς ἀρχὰς τῶν Ἀσιανῶν ἱερέων, ὡς γλῶσσαν συμβολικὴν, μόνην πρόθεσιν ἔχουσαν νὰ περιβάλλῃ καὶ μεταμορφῆν τὰς ἀφηρημένας ἰδέας, δηλαδὴ παραβολὴν μεταφυσικῶς. Ἀλλὰ τότε ἔπρεπε νὰ παραιτηθῆ τοῦ Ὀμήρου· καὶ τῶντι ὁ Πλάτων κατήντησεν ἔπειτα εἰς συνεπίαις τόσον παραδόξους, ὥστε ἠναγκάσθη ν' ἀλλάξῃ γνώμην περὶ τῆς ἀξίας τοῦ ποιητοῦ, οὐ τινος τόσον στενὰ εἶχε συστήσει τὴν ἀνάγνωσιν. Ἐν τῷ δυσχυρισμῷ αὐτοῦ νὰ κάμψῃ τὴν ποίησιν ὑπὸ τοῦς φαντασιώδεις τῆς πολιτείας αὐτοῦ τύπους φίνεται καταδικάζων ὅ,τι θυμαστότερον ὑπάρχει ἐν Ὀμή-

ρω, τὴν ἀπλὴν καὶ ἀληθῆ ἐξεικόνισιν τῶν παθῶν, τῶν ἀδυναμιῶν καὶ τῆς ἀστασίας τῶν ἀνθρώπων· δὲν θέλει τὸν Ἀχιλλεὺς ὀργιζόμενον, οὐδὲ τὸν Διομήδην φρίσσοντα πρὸς τὴν ιδέαν τοῦ θανάτου, οὔτε τὸν Αἴαντα βίκιον καὶ ἀσεβῆ· δὲν θέλει φίλον οἰκτείροντα τὸν ἀποθανόντα φίλον αὐτοῦ ἢ ἀδελφόν, οὐδὲ γέροντα πατέρα ὀδυρόμενον ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ ἀνδρείοτάτου τῶν υἱῶν του· δὲν θέλει νὰ παριστᾷ ὁ ποιητὴς ἐπὶ σκηνῆς τὰ πρόσωπα αὐτοῦ, οὔτε νὰ παριστᾷ αὐτὰ ὁμιλοῦντα, ἐκτός ἂν ἐκθέτωσιν ἀρχὰς γενικὰς ἢ ἀγαθὰ αἰσθήματα. Κατ' αὐτὸν ὁ ἥρωας πρέπει νὰ ἦναι τύπος ἰδανικός, ἠθικὴ ζῶσα, ἀτεγκτον καὶ ψυχρὸν ἔμβλημα τῆς ἀρετῆς εἰς τρόπον ὥστε ἐποποιῶν, κατὰ τὴν ποιητικὴν τοῦ Πλάτωνος, δὲν θέλει εἶσθαι πλέον εἰ μὴ ἄθροισμα προσώπων ἀκάμπτων, μονοτόνων καὶ ἀψύχων, ὡς τὰ ἱερά ζόανα τῆς Αἰγυπτίας τέχνης. Ἀδύνατον λοιπὸν ἦτο, μ' ὅλας τὰς λεπτονοῦς ἐρμηνείας, νὰ εὑρεθῆ τοιοῦτόν τι ἐν Ὀμήρῳ· διὰ τοῦτο ὁ Πλάτων ἐπὶ τέλος ἀποβάλλει τῆς πολιτείας τὸσον αὐτὸν ὡς καὶ ὅλους τοὺς δραματικούς ποιητάς, καὶ ἀπαγορεύει τοῖς νέοις τὴν ἀνάγνωσιν αὐτῶν. Βλέπων ὅτι ἡ τῶν θεῶν κωμῳδία, ὅποια παίζεται ἐν Ἰλιάδι, καὶ ἐν Ὀδυσσεΐα, ἤθελεν εἶσθαι διηγετικὴ εἰς τὴν ἀνάστασιν τῶν ἀρχαίων συμβόλιον ἐμπόδιον, ἐμποδίζει τὴν ἀνάγνωσιν τῶν δύο ἐπικῶν ποιημάτων ἔστω καὶ ὡς ἀλληγοριῶν. « Θεομαχίας, λέγει, ὅσας Ὀμηρος πεποίηκεν, οὐ παραδεκτέον εἰς τὴν πόλιν, οὔτ' ἐν ὑπονοίαις πεποιημένας οὔτε ἄναυ ὑπονοιῶν. » (Πολ. Β'.) Εἰς τοιαύτας ὑπερβολὰς δύναται νὰ καταντήσῃ μέγας νοῦς ὅταν ἐπιμένῃ θέλων νὰ παρεκτείνῃ δι' ὄνειρευμάτων μορφήν κεινωσίας, ἧς τὸ πραγματικὸν ἀφνίσκεται.

Ν' ἀποβάλλῃ τὸν Ὀμηρον ἀπὸ τῆς ἀνατροφῆς τῶν Ἑλλήνων, ν' ἀποβάλλῃ αὐτὸν ἀπὸ τῆς Ἑλληνικῆς πολιτείας ἦτο ὡς ἂν ἤθελεν ἀρνηθῆ τὴν διανοητικὴν δύναμιν, τὴν ἀποτελέσασαν τὴν Ἑλλάδα· ὅθεν καὶ δὲν ἐπέτυχε νὰ πείσῃ εἰς τοῦτο τοὺς διακεκριμένους ἀνδρας τῆς Ἑλλάδος. Ἀπ' ἐναντίας ὁ Ὀμηρος καθίστατο ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος. Πᾶσαι αἱ αἱρέσεις αἱ ἀντιποιοῦμεναι τὴν δόξαν τοῦ νὰ κυριεύσῃ τοῦ φρονήματος τούτου ἀντιποιοῦντο τὸν Ὀμηρον. « Ποτέ, μὲν λέγει ὁ Σενέκας κἀμνουσιν αὐτὸν στωϊκὸν οὐδὲν ἄλλο παρὰ τὴν ψυχικὴν δύναμιν θαυμάζοντα, ποτέ δὲ ἐπικουρίον εἰς οὐδὲν ἄλλο ἀρεσκόμενον παρὰ τὴν ἡσυχίαν, τὰ συμποσία καὶ τὰ εὐθυμὰ ἄσματα, ἄλλοτε περιπατητικὸν, διδασκτικὸν καὶ περιποιητικὸν, καὶ ἄλλοτε σκεπτικὸν εἰς οὐδὲν πιστεύοντα. » Οὕτως ὁ ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος ἐκδυθεὶς ἀφορισμὸς δὲν ἐξετελέσθη παντάπασι· ἀλλ' οἱ ὀπαδοὶ του ἐπανῆλθον εἰς τὴν πρώτην ιδέαν αὐτοῦ, ἀποπειρώμενοι νὰ κινδυνεύσῃ τὴν ἐννοίαν τοῦ ποιητοῦ, ἵνα ἐξαγάγῃ ἐννοίας ἀποκρύφους καὶ ὑποδείξῃσιν ὑπὸ τὰς εἰκόνας αὐτοῦ ὅλας τὰς ὁποίας ἐπέθουεν νὰ εὑρίσκωσιν ἐν αὐτῷ θεωρίας. Ἀκόμη καὶ ἀφοῦ ὁ χριστιανισμὸς ἀντικατέστησεν, ἀντὶ τῶν διεφθαρμένων μύθων, τὰς καθαρὰς καὶ ἐπαγωγὰς παραβολὰς τοῦ Εὐαγγελίου, ὁ αὐτοῦ ἀνταγωνιστὴς Νεοπλατωνισμὸς ἔστρεφεν ἀκόμη

τὴν ἐλπίδα ν' ἀνανεώσῃ τὰ σεσαθρωμένα σύμβολα, λαμβάνων ἀνοήτως τὰ Ὀμηρικὰ ποιήματα ὡς βάσιν τοῦ ἔργου του, δηλαδὴ λαμβάνων πρὸς ἀνοικοδόμησιν ἐνός κτιρίου τὴν σκαπάνην, ἧτις εἶχε τὸ κατεδαφίσει. Ἀνήκουστα εἶναι τὰ βασανιστήρια, εἰς ἃ ὑπέβαλον τὸν νοῦν οἱ φιλόσοφοι οὗτοι ἵνα τὸν ἀναγκάσωσι νὰ εὑρῇ ἐν Ὀμήρῳ ὅ,τι δὲν ὑπῆρχεν ἐν αὐτῷ. Ἀναφέρω ἐν μόνον παράδειγμα ἐκ τοῦ Πορφυρίου, τοῦ σημαντικωτέρου ἀνταγωνιστοῦ τοῦ χριστιανισμοῦ. Τὸ συγγραμμάτιον αὐτοῦ « Περὶ τοῦ ἐν Ὀδυσσεΐα τῶν Νυμφῶν Ἄστρου » εἶναι ἀπόκρυφοι ἐξηγήσεις ἐνός Ὀμηρικοῦ χωρίου. Ὁ Ὀδυσσεὺς ἀποβιβάζεται κοιμώμενος ὑπὸ τῶν Φαιάκων εἰς Ἰθάκην. Εἰς ὃ δὲ μέρος ἀπεβιβάσθη ὑπῆρχε σπήλαιον τῶν Νυμφῶν, τὸ ὅποιον ἀπλούστατα καὶ χαριέστατα περιγράφει οὕτως ὁ ποιητὴς·

« αὐτὰρ ἐπὶ κρατὸς λιμένος τανύφυλλος ἔλαϊα
 « ἀγγόθι δ' αὐτῆς, ἄντρον ἐπήρατον, ἡεροειδές,
 « ἱερὸν Νυμφῶν, αἱ Νηϊάδες καλέονται.
 « ἐν δὲ κρατῆρές τε καὶ ἀμφοισσῆες ἔασι
 « λαίνοισ' ἔνθα δ' ἔπειτα τιθαϊδῶσσοισι μέλισσαι.
 « ἐν δ' ἱστὸς λίθοιο περιμήκεος, ἔνθα τε Νύμφαι
 « φάρε' ὑκάνουσι ἀλιπάρφουρα, θαῦμα ἰδέσθαι.
 « εἶδ' ὕδατα ἀερόντα· δύο δέ τε οἱ θύραι εἰσίν·
 « αἱ μὲν πρὸς βορέαο, καταβῆται ἀνθρώποισι,
 « αἱ δ' αὖ πρὸς Νότου εἰσὶ, θεότεραι· οὐδέ τι κείνη
 « ἄνδρες εἰσέρχονται, ἀλλ' ἀθανάτων ὁδὸς ἐστίν.

Εἰς τὴν ἀπλὴν ταύτην περιγραφὴν, ἧς αἱ λεπτομέρειαι ἀκόλως ἐξηγοῦνται διὰ τῆς συνηθείας τοῦ ποιητοῦ νὰ ἐμποδίζῃ πάντα τόπον, πᾶσαν πηγὴν, πᾶν πρᾶγμα τῆς φυσικῆς φύσεως μὲ τὴν παρουσίαν θεότητος τινος, καὶ αὐτὸ τὸ σπήλαιον δὲν δύναται νὰ φαντασθῇ τις πρὸς φιλοσοφίαν ἀνακαλύπτει ὁ Πορφύριος. Δὲν ὑπάρχει οὐδὲν μέρος τῆς περιγραφῆς ὑπὸ τὸ ὅποιον δὲν εὑρίσκει ἀφηρημένῃ τινὰ ιδέαν. Ἀρχεται πρῶτον βεβαιῶν ὅτι ὁ Ὀμηρος δὲν εἶχεν ὑπ' ὄψιν ἐνταῦθα εἰμὴ σύμβολόν τι· διότι αὐτὸ τὸ σπήλαιον, λέγει, δὲν εἶναι ἱστορικὸν μὴ εὑρεθὲν ὑπὸ τῶν ἐπισκεφθέντων τὴν Ἰθάκην περιηγητῶν· δὲν ἐπενοήθη οὐδὲ κατ' ἀρέσκειαν, διότι ὁ Ὀμηρος εἶναι σοφιστὴς ποιητὴς καὶ δὲν πλάττει σπήλαια· ἄρα εἶναι συμβολικόν. Ἀλλὰ τίνος ιδέας σύμβολον εἶναι; Ὁ Πορφύριος ἀνευρίσκει ὀλόκληρον κόσμον ὑπ' αὐτὸ, τὴν γέννησιν, τὴν ζωὴν, τὸν θάνατον, τὴν σοφίαν, τὴν αὐταπάρησιν. Τὸ σπήλαιον τοῦτο, λέγει, εἶναι εὐάρεστον ἀλλὰ σκοτεινόν· πῶς δύναται τοῦτο! τὰ σκοτεινὰ πρᾶγματα δὲν εἶναι εὐάρεστα, ἀλλὰ μᾶλλον φρικώδη· φανερόν λοιπὸν ὅτι ὁ Ὀμηρος δὲν ἠθέλησε νὰ ζωγραφίσῃ σπήλαιον πραγματικόν, ἀλλὰ σπήλαιον συμβολικόν. Ἐπειδὴ δὲ ἐν τῇ Αἰγυπτιακῇ σοφίᾳ σπήλαιον εἶναι σύμβολον τοῦ ὑλικοῦ κόσμου, μὲ τοῦτο τὰ πάντα ἐξηγοῦνται. Τὸ σπήλαιον λοιπὸν τοῦ Ὀμήρου εἶναι σκοτεινόν, διότι ἡ ὕλη εἶναι ζόφος· εἶναι εὐάρεστον, χάριον, ὡραῖον, διότι ἡ ὡραιότης γεννᾶται ἐκ τοῦ σχήματος, ὅπερ εἶναι κατηγορούμενον τῆς ὕλης. κ. λ. π. Ἰδοὺ ἐν παράδειγμα τοῦ εἰσμοῦ δι' οὗ διεστρεφον τὴν Ὀμηρικὴν ποίησιν ἵνα ἐξαγάγῃσιν ὅ,τι δὲν περιεῖχε.

Κατεδείξαμεν, νομίζομεν, ὅτι ἡ Ὀμηρικὴ ποίησις εἶναι ἔκφρασις κρισίμου ἐποχῆς, καθ' ἣν καθιερεῖτο κοινωνικὴ τις τάξις, θρησκευτικὴ μορφή, καὶ καθ' ἣν ἐδικαιώθη ἡ καθαίρεσις αὐτῆ προκρησσομένου τοῦ δόγματος τῆς ἠθικῆς ἐλευθερίας, τῆς προσωπικῆς εὐθύνης καὶ τοῦ δικαιώματος τοῦ πράττειν καὶ κρίνειν. Δὲν πρέπει ὅμως τοῦτο μόνον νὰ θεωρήσωμεν. Ἡ ἀρνήσις αὐτῆ καθ' ἑαυτὴν, ὁ σκεπτικισμὸς, δύναται νὰ ὑπάρξῃ εἰς τινὰς ἀνθρώπους, ἀλλ' ὄχι εἰς τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα. Δὲν ἀρνείται ὁ ἀνθρώπος εἰμὴ ἵνα βεβαιώσῃ ἄλλο τι· δὲν καθαιρεῖ εἰμὴ ἵνα ἀνοικοδομήσῃ, ἐξαιλεῖται ἵνα γράψῃ. Τι λοιπὸν ἐθεμελιώθη ἐπὶ Ὀμήρου; τί ἀνωκοδομεῖτο καθαιρουμένων τῶν συμβόλων; ἐθεμελιώθη ἡ μέθοδος τῆς παρατηρήσεως, ἐφηρμοζόντο αἱ τῆς ψυχῆς δυνάμεις εἰς τὴν τῶν ὄντων ἔρευναν· εἶπομεν δὲ ὅτι οὗτος ἦτο ὁ χαρακτήρ τῆς Ἰωνικῆς σχολῆς· ἀλλ' ἡ ἔρευνα αὐτῆ εὐρίσκεται ἤδη λαμπρὰ καὶ τελεία ἐν Ὀμήρῳ. Ὅσον ἡ ἀσιζτικὴ ποίησις, ἐν γένει ἄτοπος καὶ ἐξωγικωμένη κατὰ τὰς εἰκόνας, ἀρέσκειται πλάττουσα φανταστικά ὄντα, ἀδύνατα συμβάντα, χαρακτηρισμοὺς ἀνυπάρχοντες καὶ φύσιν κατὰ φαντασίαν, τόσον ἡ ποίησις τοῦ Ὀμήρου, ἐξαιρουμένων ὅσα ἡ παράδοσις ἐπέβαλλεν αὐτῷ, εἶναι τούναντίον ἀκριβῶς ἀληθῆς, φυσικῆ, πηγάζουσα ἐξ ἀκριβοῦς γνώσεως καὶ παρατηρήσεως τῶν πραγμάτων. Ἄν ἤθελεν ἀριθμῆσαι τις τὸ πλῆθος τῶν ἐκ τῆς φύσεως μιμητικῶν θελημάτων, εἴτε κατὰ τὰ φυσικὰ συμβάντα, εἴτε κατὰ τὰς ὁρμὰς τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, εἴτε τέλος κατὰ τὰς μερικότητας, αἵτινες ἐκπέπρωται τὴν κατάστασιν κοινωνίας εἰς βαρβαρὴν ἀνεπτυγμένης, μεγάλην ιδέαν θέλει λάβει καὶ τοῦ προτεκτικού καὶ διορατικοῦ πνεύματος τῶν ἀνθρώπων, ὧν τὰ διανοητικὰ πλοῦτη συνεκφυλάσσουσιν ὁ Ὀμηρος.

Ἐν πρώτοις ὅσον περὶ τῶν φυσικῶν φαινομένων, τίς ἀγνοεῖ τὴν ποικιλίαν τῶν χρωμάτων καὶ τὴν ἀρμονίαν τῶν ἰδεῶν δι' ἧς περιγράφει τὴν φύσιν, τὰ ποιήματα αὐτοῦ, ὡς ἡ ἀσπίς τοῦ Ἀχιλλέως, φέρουσιν ἐπὶ ἀθηνάτου εἰκόνας ἀπάσας τὰς καλλονας τοῦ οὐρανοῦ, τῆς γῆς καὶ τῆς θαλάσσης. Παρεμβάλλει αὐτάς εἰς τὴν διήγησιν ὅταν φυσικῶς εἰσέρχονται· ἀλλὰ τὸ γόνιμον τοῦ πνεύματός του δὲν δύναται διὰ μόνου τοῦ ὄχρετοῦ τούτου νὰ ἐκχυθῇ· σπείρει καθ' ὁδὸν τὰς ἀναριθμήτους ἐκείνας παρομοιώσεις, τὰς ἐκλογὰς καὶ ἡ ποικιλία ἀντανάκλωσι μύριας ὕψους. Λυπηρὸν εἶναι ὅτι οἱ κλασικοὶ μιμηταὶ καὶ διδάκτορες τῆς ποιήσεως κατέτριψαν τὸ ἀριστούργημα τοῦτο· αἱ παρομοιώσεις τοῦ Ὀμήρου μεταφρασθεῖσαι, ἀλλοιωθεῖσαι, ἀναλυθεῖσαι, διαρθρωθεῖσαι σχεδὸν ἀπεχυδαίωθησαν. Ἄλλ' ἂν διὰ τινος φορῆς τοῦ νοῦς κατορθώσῃ τις νὰ ἀπομονώσῃ τὰς λογοκλοπίας αὐτάς, ἂν φαντασθῇ ὅτι πρώτην φοράν ἀναγινώσκει αὐτάς εἰς τὴν ἀγνῆν καὶ διαυγῆ πηγὴν τῶν, ἂν συνάψῃ τὰς νέας ἐτι ὡς ἀθῶας ἐντυπώσεις, ὅποια θαυμαστά χωρὶς θέλει ἰδεῖ! Ὅταν ἀφίσταται τις εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τῆς ποιήσεως αὐτῆς, δὲν αἰσθάνεται τῶν περιγραφῶν τὴν ἀλήθειαν, τῶν πραγμάτων τὴν παρουσίαν; Δὲν νομίζει ὅτι εὐρίσκεται ἐντὸς

τῶν συνδένδρων ἐκείνων κοιλάδων, ἐπὶ τῶν ἀποκρῶμων ὄρεων ἐν μέσῳ τῆς πλανήτιδος ἐκείνης ζωῆς, τῆς ζωῆς τῶν θαλασσοπόρων, τοῦ πολέμου, τῆς θήρας, τῆς γεωργίας, ἐν μέσῳ πολιτισμοῦ γεννωμένου, ἀπλοῦ ἔτι ἀλλὰ καὶ ἐντέχνου ἤδη, ἀσυναρμόστου ἔτι ἀλλὰ καὶ περιέργου ἤδη διὰ τὴν ἀρμονίαν, τὸ ἐμπόριον καὶ τὰς ὠραίας τέχνας; Πάντοτε ἡ περιγραφή γίνεται ἐν τῷ προσέκοντι τόπῳ, ὡς πλοῦσιον μὲν ἀλλ' οὐχὶ καὶ ὑπερβολικὸν ἐπὶ Ἰωνικοῦ ναοῦ κόσμημα. Ὁλόκληρον περιγραφικὸν ποίημα ὑπάρχει ἐνυφασμένον ἐν τῇ ἐποποιίᾳ· κοσμεῖ αὐτὴν πανταχοῦ ἀλλ' οὐδαμοῦ τὴν ἐπιφορτίζει.

Οὐχ ἦττον δὲ τοῦ φυσικοῦ ἀντανάκλωται ἐν Ὀμήρῳ καὶ τὸ ἐσωτερικὸν τῆς κοινωνίας ἐν ἧ κινουμένη τὰ άτομα. Λεπτομερεῖς τῶν ἠθῶν περιγραφαὶ εἰσὶν ἀφθόνως διασπαρμέναι εἰς ἀμφοτέρω μὲν τὰ ποιήματα, πρὸ πάντων ὅμως εἰς τὴν Ὀδύσειαν. Βλέπει τις τὸ ἐσωτερικὸν τῆς οἰκογενείας τοῦ Μενελάου, τοῦ Νέστορος, τοῦ Ὀδυσσεῶς· τὸν ἀγροτικὸν οἶκον τοῦ γέροντος Λαερτίου, τοὺς ὑπὸ κυνῶν φυλασσομένους σταύλους αὐτοῦ, τὰ ἀπλᾶ ἐπιπλα, τὸ χωρικὸν μαγειρεῖον, τὴν πρὸς τοὺς ὑπρέτας οἰκειότητα καὶ τὰ κηπουρικὰ ἔργα αὐτοῦ. Ὅλα ταῦτα διδουσιν ἐντελῆ ἰδέαν τῶν τότε καλουμένων βασιλείων, ἡ ἀρχηγῶν πολεμικῆς τινος φυλῆς. Ἄλλον παρά τὸν Βαλτερσκῶταν δὲν γνωρίζω εἰσχωρήσαντα τόσον περιέργως εἰς τὰ καθέκαστα μιᾶς τινος ἱστορικῆς ἐποχῆς. Καὶ αὐταὶ αἱ μᾶλλον ἀπίθανοι ἐν Ὀδυσσεΐ διηγήσεις εἰσὶν ἀληθῶς χαρακτηριστικαί· εἶναι ἡ πρὸς τὰ παραμύθια κλίσις, κοινὴ εἰς ὅλους τοὺς ἐν νηπιῶδει καταστάσει λαοὺς, ὧν ἡ φαντασία μεταμορφώνει εὐχαρίστως εἰς τεράστια τὰ γεγονότα. Ὁ Ὀμηρος εἶναι λοιπὸν ὁ ἀρχαιότατος τῶν παρατηρητῶν ἱστορικῶν. Πρὸ αὐτοῦ ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῶν Ἀσιανῶν πᾶσα διήγησις μεταποιεῖτο εἰς τεράστιον ψεῦδος· τὰ συμβάντα ὑπερεμεγεθύνοντο, ὁ δὲ συμβολισμὸς ἐπολυπλασίαζε τὰ τέρατα. Τοῦτο βλέπομεν εἰς τὰς περὶ Τιτάνων, Κάδμου, Ἡρακλέους καὶ τοσαύτων ἄλλων παραδόσεις. Αὕτη εἶναι ἡ αἰτία ὅτι ἡ Αἴγυπτος καὶ ἡ Ἰνδία οὐδεμίαν κατέλιπον ἱστορίαν εἰ καὶ πλεῖστα ἐγράφησαν παρ' αὐτοῖς. Ἄλλ' ἡ Ἑλλάς καὶ ἰδίως ἡ ἐπὶ Ὀμήρου Ἰωνία, τηροῦσαι τὸ κατὰ παράδοσιν ἐξαισιον, συνέστελλον ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τὸν τόπον αὐτοῦ καὶ κῆξανον τὴν συναγωγὴν τῶν πραγματικῶν ἱστορημάτων, ἐξ ὧν ἐγεννήθη ἡ ἱστορία. Ὁ Ὀμηρος δὲ δεικνύει τὸ σημεῖον καθ' ὃ κλείεται ὁ μῦθος καὶ ἀνοίγεται ἡ ἱστορία· τόσον δὲ εἶναι τοῦτο ἀληθές, ὥστε ὁ τύπος τῆς μεγαλοφυΐας αὐτοῦ παρατηρεῖται ἐπὶ μακρὸν ἔπειτα παρὰ τοῖς ἱστορικοῖς. Ὁ Ἡρόδοτος δὲν προδίδει διὰ τοῦ σχεδίου τῆς ἱστορίας του τὴν ὁποίαν ἔλαβεν ἐκ τοῦ Ὀμήρου ἐντύπωσιν; Ὡς ὁ Ὀμηρος ἐμβαίνει πρῶτον εἰς τὴν ὑπόθεσιν, ἧτις εἶναι ὁ πόλεμος τῶν Περσῶν· ἀλλ' εὐθὺς ἐν εἰδῆ ἐπεισοδίου στρέφει πρὸς τὸ παρελθόν, μακρύνεται δεξιόθεν καὶ ἀριστερόθεν καὶ παρεμβάλλει τὴν Αἴγυπτον, τὴν Περσίαν, τὴν Σκυθίαν εἰς τὸ ὅλως χρονικὸν του, ἀπαράλλακτα ὡς παρεμβάλλονται Φαίακες καὶ Κύκλωπες ἐν τῇ εἰς Ἰθάκην ἐπικρό-

δω τοῦ Ὀδυσσεύος· καὶ αὐτὴ ἀκόμη ἡ μεμακρυσμένη καὶ νεφελώδης Γαλατία, ὁ τύπος τῶν Κιμερίων, καὶ, κατὰ τοὺς Ἑλληνικοὺς μύθους, τὸ προαύλιον τοῦ ζόφου, ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου. Ἐκτὸς δὲ τούτου ἡ τοσοῦτον παρὰ τοῖς ἱστορικοῖς διατηρηθεῖσα παράδοξος συνήθεια νὰ περιστῶσιν ἀγορεύοντα τὰ πρόσωπα καὶ νὰ εἰσάγωσιν εἰς διήγησιν ἀληθῶν συμβεβηκότων λόγους τῆς ἰδίας αὐτῶν ἐπινοήσεως, καὶ σκηνὰς δραματικὰς ἀπλῶς πρὸς τέρψιν καὶ συγκίνησιν πεπλασμένας· ἡ συνήθεια λέγω αὕτη τοῦ Ἡροδότου, ἦν ἐμιμήθη ὁ Θουκυδίδης, ὁ Τίτος Λίσιος, ὁ Τάκητος αὐτός, δὲν ἐμφαίνει τὴν ἀπὸ Ὀμήρου καταγωγὴν τῆς ἱστορίας τῶν ἀρχαίων; Βέβαιον εἶναι τῶντι ὅτι αἰδημηγορεῖ τοῦ Ὀμήρου καὶ ὁ τραγικὸς αὐτοῦ τόνος ἐκίνησαν αἰείποτε τὸν θαυμασμὸν τῶν ἐξόχων ἀνδρῶν, οἵτινες δὲν εἶχον ἄλλο βιβλίον πρὸς ἀγωγὴν, ὥστε φυσικὸν ἦτο μετὰ τρυτὰ γράφοντες τὴν ἱστορίαν αὐτοὶ οἱ καλλιτέχναι νὰ σημειώσωσιν ἐν ἀφηγήσει μεγάλων ἔργων τὰ ἴχνη τῆς τέχνης ἐν ἣ ἐτράφησαν καὶ εἰς ἦν τὰ ἔργα ταῦτα ἦσαν ἀρμόδια.

Ἄς ἴδωμεν νῦν τὰ σχήματα τοῦ πρώτου σχεδίου, τὰ πρόσωπα τοῦ δράματος, τοὺς χαρακτήρας, τὰ πάθη, τοὺς ἀτομικοὺς προορισμοὺς, ἀπέχοντες τῶν ἐπιπολαίων παρατηρήσεων τῶν ὑπομνηματιστῶν, σχολιαστῶν καὶ τεχνολόγων. Ἐξετάζων τις τὰ πρόσωπα τοῦ Ὀμήρου εὐρίσκει εἰς αὐτὰ οὐχὶ φιλολογικὰ τεχνουργήματα, ἀλλὰ σπάνιον φιλοσοφικὸν βάθος, βλέμμα προσηλωμένον εἰς τὴν φύσιν, ζωηρὰν ἀπόπνοιαν πραγματικότητος καὶ ζωῆς. Ὑπάρχει ἐπινοήματα ζωηρότερον παρὰ τὸ πρόσωπον τοῦ Ἀχιλλέως; Τὸ πρόσωπον ἀληθῶς εἶναι μεγαλωμένον καὶ ἐζωγραφημένον ἐπὶ τὸ ἰδανικώτερον, διότι ἔπρεπε ν' ἀρμόσῃ αὐτὸ πρὸς τὸ ὑψηλὸν τῆς ποιήσεως· ἄλλως ὅμως πόσον εἶναι ἀληθές! Νέος καὶ ἐξ ὑψηλοῦ γένους ὁ Ἀχιλλεὺς ἔχει τὸν χαρακτήρα σύνθετον ἐξ ἀγαθῶν φυσικῶν ὁρμῶν, ἀφειδῶς πανταχόθεν ἀναπτυσσομένων, καὶ βασιλικῆς ὑπερηφανίας, ἦν ἅπασα ἡ Ἑλλὰς ἀνέχεται διὰ ἦν ἔχει ἀνάγκη αὐτοῦ. Εἶναι μεγαλοπρεπῆς νέος, εὐκόλος εἰς πᾶσαν συγκίνησιν, εὐκόλος εἰς τὰ δάκρυα καὶ εἰς τὴν ὀργήν, πλήρης ἀγάπης ἢ μίσους σεβασμοῦ ἢ ὕβρεως, ἀνίκανος νὰ περιορίσῃ οἰονδήποτε αἰσθημα αὐτοῦ, παρασυρόμενος ὑπὸ σφοδρότητος πέραν τῆς θελήσεώς του. Τὸ φυσικὸν του καὶ ἡ ὑπερηφανία του, ἦτοι ἡ φυσικὴ καὶ ἡ κοινωνικὴ ὄθησις, διαφωνοῦσαι καὶ συγκρουόμεναι εἰς τὴν ζωὴν αὐτοῦ προξενοῦσι τὴν ἐν αὐτῇ ἐσωτερικὴν μάχην, τὸ δράμα αὐτῆς καὶ τὸ ὑποκείμενον τῆς Ἰλιάδος. Ὁ λοιμὸς ἐνσκήπτει εἰς τὸ στράτευμα; Ἐκεῖνος ὑπὸ θερμοῦ οἴκτου ζητεῖ νὰ φροντίσωσι περὶ θεραπείας τοῦ κακοῦ, νὰ ἐπικαλεσθῶσι τοὺς θεοὺς. Ὁ ἱερεὺς ἐφανερώσεν ὅτι πρέπει πρὸς ἐξίλεωσιν ν' ἀποδώσωσιν εἰς τὸν Χρῦσπν τὴν αἰχμάλωτον τοῦ Ἀγαμέμνονος κόρην αὐτοῦ; Ὁ Ἀχιλλεὺς λαμβάνει τὸ μέρος τοῦ ἱερέως, τοῦ γέροντος, τοῦ πτωχοῦ λαοῦ, τῶν θεῶν. Ἀλλ' ὁ Ἀγαμέμνων στερηθεὶς τῆς αἰχμαλώτου αἰτιάται αὐτὸν, τὸν ὕβρίζει· τότε ὄλος συνταράσσεται ὁ Ἀχιλλεὺς· τότε ἡ ὑπερηφανία ἐξογκώνει τὴν καρδίαν αὐτοῦ πνίγουσα πᾶν ἄλλο αἰσθημα.

Ὁ ἀνδρεῖος, ὁ ἥρωας, ὁ μετὰ τολαυτῆς εὐσεβείας καὶ σοφίας ὁμιλῶν ἐν τῇ βουλῇ τῶν βασιλέων, αὐτὸς ἀπέρχεται νὰ κλαύσῃ ἐπὶ τῆς παραλίας, κλαίει καὶ ἐπικαλεῖται τὴν μητέρα αὐτοῦ ὡς παιδίον θάρσεν. Οὗτος ὁ προστάτης τοῦ στρατιώτου, ὁ αἰκοθεν ἀγαθός, ἀγερῶχος καὶ ἀπανθρώπως κλείεται νῦν ἐν τῇ σκηνῇ περιορῶν τοὺς στρατιώτας κατὰ χιλιάδας φονευόμενους ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ· ζητεῖ αἱματηρὰν θυσίαν. Ὁ ἐπιτηδειότατος Ὀδυσσεὺς, ὁ σεβασμιώτατος τῶν Ἑλλήνων Νέστωρ, συνωδευμένοι ὑπὸ Φοῖνικος τοῦ τροφῆ τοῦ Ἀχιλλέως πορεύονται πρὸς αὐτὸν καὶ δέονται προσφέροντες πᾶν εἶδος ἐξίλασμοῦ· τοὺς ἀγαπᾷ, τοὺς σέβεται, ἀλλ' ἀπωθεῖ τὸ αἶτημα αὐτῶν διὰ ζωηρᾶς καὶ ἐλλόγου ὁμιλίης μεστῆς πικρᾶς ὑπερηφανίας, ὑπερόπτιυ μετριοπροσύνης καὶ σκληρᾶς ἀναλγησίας. Οὕτω τὸ αἶμα γίνονται, ὁ δὲ ἐπίμονος νεανίας ἀρίνει νὰ χυθῇ. Ἀλλὰ δηλοῖ τοῦτο ὅτι ὁ καιρὸς δὲν θέλει κατορθῶσαι τι; ὅτι ὁ οἶκτος δὲν θέλει φανῆ; Τοῦτο δὲν ἠθελεν εἶσθαι φυσικόν· διὰ τοῦτο κατ' ὀλίγον συγκινήσεις τινὲς γεννῶνται ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ· ἀνθίσταται, ἐπαναλέγει καθ' ἑαυτὸν τὰ αἷτια τῆς ὀργῆς του, ἀλλ' ὅμως βαθμηδὸν ἡ ὀργὴ χαλαροῦται, βλέπει μακρόθεν μεγάλην ἐν τῇ μάχῃ σύγχυσιν καὶ στέλλει τὸν φίλον του Πάτροκλον νὰ πληροφορηθῇ· ἔπειτα, γενομένης ἔτι τρομερωτέρας τῆς σφαγῆς, ἐπιτρέπει εἰς τὸν φίλον νὰ πορευθῇ εἰς τὴν μάχην καὶ ἐμπιστεύεται αὐτῷ τὰ ἴδια ὄπλα, ἀλλὰ μὲ συμφωνίαν· διότι ἀκόμη δὲν θέλει νὰ πραῦνηθῃ, παλαίει ἀκόμη κατὰ τοῦ οἴκτου ὅστις ἐκυρίευσεν τὴν καρδίαν του· ἡ συμφωνία εἶναι νὰ σώσῃ ὁ Πάτροκλος μόνον τὰ ὄπλα καὶ νὰ ἐπανεέλθῃ εὐθύς, οἱ δὲ ἄνθρωποι ἄς χαθῶσι.

- Μήτε τις οὖν Τρώων θάνατον φύγοι, ἔσοι ἔσσι,
- μή τις Ἀργείων κώϊδ' ἐκδύμεν' ὄλεθρον,
- ὅφρ' οἴοι Τροίης ἱερά κρήδεμνα λύωμεν.

Ἀλλὰ τί λοιπὸν θέλει νικήσῃ αὐτόν; Ὁ θάνατος τοῦ φίλου. Οὐδὲν ἰσχύει κατὰ τοῦ πάθους αὐτοῦ εἰ μὴ ἄλλο πάθος ἰσχυρότερον. Ἴδε πῶς ἡ φύσις ἀνακτᾷ κατ' ὀλίγον αὐτόν· κατ' ἀρχὰς φαίνεται προαίσθημά τι· ἀφ' ἧς ὁ Πάτροκλος εἶναι εἰς τὴν συμπλοκὴν, ὁ Ἀχιλλεὺς ἀνησυχεῖ, προβαίνει ὀλίγον, ἐνθυμεῖται παλαιὰς ἀπαισίας προφρήσεις·

- Ὡ μοι ἐγὼ, τί τ' ἄρ' αὐτε κερηκομόωντες Ἀχαιοὶ
- νηυσὶν ἐπι κλονέονται, ἀτυζόμενοι πεδίω;
- ἢ μάλα δὴ τέθνηκε Μενoitίου ἀλκιμος υἱός,
- σχέτλιος· ἦτ' ἐκέλευον, ἀπώσαμενον δήϊον πῦρ,
- ἄψ' ἐπὶ νῆας ἴμεν. . . .

Ὁ Πάτροκλος τέθνηκε τῶντι. Ὁ Ἀντίλοχος ἐρχεται καὶ φέρει τὴν ἀγγελίαν ταύτην·

- . . . Τὸν δ' ἄχος νεφέλη ἐκάλυψε μέλαινα
- ἀμφοτέροισι δὲ χερσὶν ἑλὼν κόνην αἰθαλόεσσαν
- χεύετο κακ' κεφαλῆς, χαρίεν δ' ἤσχυνε πρόσωπον
- νεκταρέω δὲ χιτῶνι μέλαιν' ἀμφίζανέ τέφρη.
- αὐτὸς δ' ἐν κόνιῃσι μέγας μεγαλωστί τανυσθεὶς
- κείτο, φίλησι δὲ χερσὶ κόμην ἤσχυνε δαίξων.

Ἡ ὀργή αὐτοῦ τότε στρέφει πρὸς ἄλλο μέρος, ὡς φλόξ πυρκαϊᾶς ὅταν ὁ ἀνεμος μεταβάλλεται· φιλοῦται μετὰ τοῦ Ἀγαμέμνονος, δέχεται ὅ,τι εἶχεν ἀπορρίψει, καὶ ἀθροίζει, οὕτως εἶπειν, ὅσπν εὐρήκεν ἐν τῇ ψυχῇ του μανίαν ἵνα ὀρμήσῃ κατὰ τοῦ φονέως τοῦ φίλου του. Ἡ μανία φθάνει μέχρι βδελυρᾶς ὑπερβολῆς· δὲν ἀρκεῖ ὁ θάνατος τοῦ Ἔκτορος, πρέπει νὰ τιμωρηθῇ καὶ ὁ νεκρὸς αὐτοῦ. Τὴν φορὰν ταύτην τὸ πάθος ὑπερβαίνει βέβαια πᾶν μέτρον· τὸ λογικὸν δὲν ἰσχύει νὰ διασείσῃ τοιαύτην ἀδυσώπητον μανίαν. Ναί, ἀλλὰ δὲν εἶναι ὁ Ἀχιλλεὺς οὗτος; δὲν ἴδομεν αὐτὸν ἄχρι τοῦδε δεσποζόμενον ὑπὸ πάσης συγκινήσεως καλῆς ἢ κακῆς; διὰ τῆς συγκινήσεως λοιπὸν θέλει ἐξαγάγει ἐξ αὐτοῦ ὁ ποιητὴς λαμπρὸν ἔρωα. Φέρει καὶ ῥίπτει εἰς τοὺς πόδας αὐτοῦ γέροντα πατέρα αἰτούμενον τὸν νεκρὸν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ. Ὁ Ἀχιλλεὺς βλέπων τὸν κλαίοντα αὐτὸν πατέρα ἐνθυμείται ὅτι ἔχει πατέρα καὶ αὐτὸς, πατέρα γέροντα, κλαίοντα ἴσως ὡς ὁ Πρίαμος· ἡ καρδία του ταράσσεται, καταπίπτει ἡ ἀγανάκτησις, ἀποδίδει τὸν Ἔκτορα καὶ δὲν συλλογίζεται πλέον εἰ μὴ τὸν ἐνταφιασμὸν τοῦ Πατρόκλου. Ὅσῳ ἦτο σκληρὸς τόσῳ φαίνεται νῦν ὠραῖος, εὐγενὴς, μέγας.

Οὕτω λοιπὸν ἀγαθὴ καὶ γενναία ψυχὴ ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ἐκ τοῦ γένους ὑπερηφανίας καὶ τῆς τοῦ χαρακτῆρος σφοδρότητος, εἶναι τὸ διδόμενον ἐξ οὗ ὁ ποιητὴς ἀνασύρει τόσον εὐχερῶς ἀπαρακτικὴν τραγωδίαν, ἐν ᾗ ἡ ζέσις προκύπτει ἐκ τῆς ἀληθείας αὐτῆς, ἡ δὲ ἀνθρωπίνη καρδία μετὰ τὸσαύτης ἀναμειβῆς ἀναπτύσσεται, ὥστε κατὰ πᾶσαν στιγμὴν αἰσθάνεται ἢ συμπάθειαι ἡμῶν. Δὲν ὑπάρχει ἐν αὐτῇ λεπτομερῆς αἰσθημάτων ἀνάλυσις, αἱ γραμμαὶ τῆς εἰκόνης ταύτης εἰσὶ μεγάλαι, ἀλλὰ διὰ τοῦτο ἡ ἀναλογία καὶ ἡ κίνησις αὐτῶν προκύπτουσιν ἐκπαισθητότεραι. Ἡ φαντασία δὲ ἀναπληροῖ τὰς λεπτομερείας, ἀλλὰ ἀναπληροῖ αὐτὰς εὐχερῶς· διότι ὁποῖον πνεῦμα δὲν θερμαίνεται προσερχόμενον εἰς τὴν φλόγα ταύτην; Τίς δὲν αἰσθάνεται ἐν ἑαυτῷ βαθμὸν τινα δημιουργικῆς δυνάμεως, ὅταν βλέπῃ ἐκτυλισσομένην ἐνώπιόν του τόσον ὠραίαν δημιουργίαν;

Δὲν θέλω ἐνδιατρίψαι ἐπὶ τῶν λοιπῶν προσώπων ἀλλ' ὅμως σπουδάζων τις αὐτὰ κατὰ τὴν πρὸς ἀλλήλα ἀντίθεσιν κατανοεῖ πληρέστερον τὴν φιλοσοφικὴν ἐπιστήμην τοῦ Ὀμήρου. Τοὺς διαγεγραμμένους χαρακτῆρας ἀπαντᾶς μέχρι τινὸς καταλαμβάνουσιν, ἀλλ' αἰ μεταξὺ αὐτῶν λεπταὶ διαφοραὶ ἀπαιτοῦσι λεπτοτέραν, ἐκτενεστέραν καὶ κριτικωτέραν παρατήρησιν. Αἱ διαφοραὶ αὗται διατηροῦνται μὲ ἀπειρον ποικιλίαν εἰς τὰ πρόσωπα τοῦ Ὀμήρου· ὅλοι οἱ ἦρωες αὐτοῦ εἶναι ἀνδρεῖς, βίαιοι, τραχεῖς· ἀλλ' ἡ ἐκ τῆς ἐποχῆς ἐντετυπωμένη ὁμοιότης αὐτῆ δὲν ἐξασθενεῖ τὰς μερικότητας ἐκάστης φυσιογνωμίας. Ὁ Ὀδυσσεὺς π. γ. δὲν εἶναι ἀτομικὸς χαρακτῆρ; ἔχει μὲν τὴν ἀνδρείαν τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων, ἀλλ' ἡ πανουργία εἶναι ἰδιαιτέρον χαρακτηριστικὸν αὐτοῦ· πλησίον εὐγενῶν αἰσθημάτων δεικνύει τὴν λεπτότητα ἐκείνην τοῦ πνεύματος, τὴν χαρακτηροῦσάν κοινωγίαν ἡμιδάρδαρον ἔτι, καθ' ἣν ἡ ἐπιτηδεύουσα δὲν εἶ-

ναι διακεκριμένη τῆς ἀπάτης. Τολμηρὸς μὲν ἀλλὰ προβλεπτικὸς, γνωρίζων νὰ ἐνεργῇ ἀλλὰ γνωρίζων καὶ νὰ περιμένῃ, εἶναι προσέτι ῥήτωρ, ἀλλὰ ῥήτωρ ἐντεχνος, μετερχόμενος ὑποβολὰς καὶ ἐλιγμούς σκοπιμωτάτους εἰς συγκίνησιν. Τοσαύτη δὲ ἐνυπάρχει εἰς τὸν χαρακτῆρα τοῦτον ἀλήθεια, ὥστε ἐθεώρησαν αὐτὸν ὡς τύπον τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους. Περιέχει τὴν ἐθνικὴν ἐνεργητικότητα, τὴν εὐφυΐαν, τὴν γενναιότητα· εἶναι συγκεκριαίωσις τῶν ἀρετῶν καὶ ἐλαττωμάτων, χωρὶς ἐν τούτοις νὰ βλάβῃ τὸ ζωηρὸν καὶ ἐνεργὸν τῆς ποιήσεως.

Ὁ σοβαρὸς, ἐμφροντικὸς καὶ ἀμφιρρέπης χαρακτῆρ τοῦ βασιλέως τῶν βασιλέων, ἡ λάλος σοφία τοῦ Νέστορος, ἡ μετριοφροσύνη καὶ ἀνδρεία, ἡ οὕτως εἶπειν ἱπποτικὴ ἀνδρεία τοῦ Διομήδους, ἡ τραχεῖα καὶ ὑλικὴ σφοδρότης τοῦ Αἴαντος σχηματίζουσι σύνολόν τι, χρωματισμένον ὅμως μετ' ἀδιαφιλονεικίτου λεπτότητος. Ἄν δὲ αἱ μέχρι τέλους διατηρούμενοι οὗτοι χρωματισμοὶ δὲν ἀποδεικνύουσι μελετημένην τέχνην, ἂν τοσαύτη ποικιλία ἐν τοιαύτῃ ἐνότητι δὲν ἀποδεικνύει τὴν παρουσίαν μοναδικοῦ νοῦς, ὅστις ἐπενόησε, προῖδε καὶ συνέταξε τὸ ὅλον καὶ τὰ μέρη τῶν μεγάλων αὐτῶν ποιημάτων, τί ἤθελεν εἶσθαι λοιπὸν ἡ τέχνη, ἡ σκέψις καὶ ἡ μεγαλοφυΐα; Εἰς ταῦτα, κατὰ τὴν γνώμην ἡμῶν, εἰς τοὺς χρωματισμοὺς, εἰς τὰς λεπτότητας, εἰς ταύτην τὴν ἀρμονίαν, σταθερὰν κατὰ τε τὰ δευτερεύοντα ὡς καὶ τὰ κυριώτερα, ὑπάρχει ἡ ἀναίρεσις τῶν πολυμαθῶν ἐκείνων Γερμανῶν, αἵτινες δοξάζουσιν ὅτι ἡ Ἰλιάς καὶ ἡ Ὀδύσεια εἶναι ῥάκη συνερράμμενα, ἐμπνεύσεις συνηγμέναι διαφόρων ποιητῶν καὶ μεταπεποιημέναι, ἔχουσαι ὅμως τὸ αὐτὸ πνεῦμα, τὸ αὐτὸ πῦρ καὶ τὸ αὐτὸ ὕψος· συνερράμμενα δὲ ὑπὸ τίνων; ὑπὸ ἐκδωτῶν, κριτικῶν, γραμματικῶν, κατὰ διαφόρους καιροὺς καὶ πολλάκις! Εἰς τὰς ἀμφιβολίας τῶν φιλοσόφων ταύτης ἂς ἀντιτάσσωμεν τὴν αἰσθησὶν τῆς τέχνης καὶ τὴν ἐξέτασιν τοῦ ἔργου. Ὁ Ὀμηρὸς ἀναμφιβόλως ὠφελήθη ἐκ τῶν ποιήσεων τῶν πρὸ αὐτοῦ αἰοιδῶν· ἀλλὰ καθὼς ὁ Λαοκόων δὲν ἤθελε γλυφῆ ὑπὲρ τεχνιτῶν ἀγνωστων πρὸς ἀλλήλους, ἐξ ὧν ὁ μὲν ἤθελε κατὰ τύχην παρασχεῖ μίαν κνήμεν, ὁ δὲ τὸν κορμὸν, ἕτερος δὲ τις τὴν κεφαλὴν, ὡσαύτως τὰ συμπλέγματα τοῦ Ὀμήρου ἐξῆλθον ζῶντα ἐκ μίας καὶ τῆς αὐτῆς κεφαλῆς· διότι ὅλαι αἱ κινήσεις τῶν προσώπων αὐτοῦ εἶναι εἰς ἀρμονίαν, ὅλαι αἱ θέσεις καὶ αἱ φυσιογνωμίαι αὐτῶν πηγάζουσιν ἐκ τῆς αὐτῆς προθέσεως· ἡ αὐτῆ περιβολὴ συνέχει αὐτὰ πρὸς τὴν ἐνότητα τοῦ δράματος, τὸ αὐτὸ πνεῦμα κυριεύει αὐτῶν, ὡς ὁ τοῦ Λαοκόοντος ὄφις, ὅστις σφίγγει καὶ ἐφορᾷ διὰ τῆς ὑψηλῆς του κεφαλῆς τὰ θόματά του.

Συμπεραίνοντες λοιπὸν λέγομεν ὅτι ἡ Ἰωνικὴ τοῦ Ὀμήρου ποίησις καὶ ἡ εἰς τὸν Θάλητα ἀποδιδόμενη Ἰωνικὴ φιλοσοφία προέρχονται ἐκ τῆς αὐτῆς τοῦ πνεύματος διαθέσεως, ἐκ τῆς αὐτῆς κριτικῆς κλίσεως, τῆς αὐτῆς πρὸς τὴν ἐρευναν ἐπιθυμίας. Ἀδιάφορον ἂν ποίησις ἢ πεζὸς λόγος, ἀπλῆ καὶ ζωηρὰ τῆς τέχνης παράστασις ἢ βραδεία σκέψις· κατὰ βάθος ἢ μέθοδος

ἦτο ἡ αὐτὴ, καὶ μία ἐπιρροὴ ἐξήλθεν ἵνα ἐπενεργήσῃ ἐπὶ τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας.

Τὸ πρῶτον εἰς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας βήμα εἶναι ἡ προσεκτικὴ τῶν φαινομένων περιγραφή· ὁπάρχει δὲ ἐν Ὀμήρῳ τοιαύτη περιγραφή τόσο ἀληθὴς καὶ ἀκριβής, ὥστε δὲν δυνάμεθα νὰ ἀμφισβιάσωμεν ὅτι ὑπῆρχε κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἡ τοῦ περιγράφειν ἕξις. Τῆς δὲ πολιτικῆς ἱστορίας τὸ πρῶτον βήμα εἶναι ἡ ἐξεικόνισις τῶν διαφόρων ἠθῶν τῶν λαῶν· ἰδομεν δὲ ὅτι ὁ Ὀμηρὸς ἀπεπειράθη ταύτης· ἡ Ὀδύσσεια καθαρὰ ἐμφαίνει τοιοῦτον σκοπὸν, διότι ψάλλει τὸν ἄνδρα ὡς πολλῶν ἀνθρώπων ἴδεν ἄστεα καὶ γέρον ἔγκω. Ὅσον δὲ περὶ τῆς ἠθικῆς ἐπιστήμης, ἡ τῶν χαρακτήρων καὶ τῶν παθῶν παράστασις δὲν εἶναι τὸ πρῶτον αὐτῆς στοιχεῖον; Παρέστησε δὲ ζωνηρότερον αὐτὰ κινούμενα καὶ ἐνεργοῦντα ἄλλοις τις παρὰ τὸν Ὀμηρὸν; Ἐν πάσῃ ἐπιστήμῃ προηγεῖται τὸ ἀτιμώμενον, τὰ ἀξιόμακτα ἔρχονται κατόπιν. Ἡ ἀρχὴ λοιπὸν τῆς νεωτέρας ἐπιστήμης, ἀγνώστου ἐν τῇ Ἀσίᾳ, ἐβλάστησεν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς Ἰωνίας κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ὀμήρου. Πρέπει νὰ θεωρῶμεν τὸν μέγαν ἐκείνον νοῦν ὡς ἓνα τῶν μεγάλων κατὰ τὴν διάνοιαν προγόνων ἡμῶν· πρέπει νὰ στήσωμεν αὐτὸν κατὰ τὴν πηγὴν τοῦ λογικοῦ καὶ κριτικοῦ στοιχείου τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ, ὡς ὁ Μωϋσῆς εἶναι εἰς τὴν πηγὴν τοῦ θρησκευτικοῦ στοιχείου.

Ἡ ἐναρξίς τῆς πάλης μεταξὺ τοῦ τῆς Εὐρώπης προοδευτικοῦ πνεύματος καὶ τῆς χαρακτηριζούσης τὴν Ἀσίαν ἀδρανείας ὑπῆρξεν ὁ θαυμαστός προορισμὸς τῆς Ἑλλάδος. Ἡ ἀντίδρασις αὐτὴ, ἣτις διαρκεῖ μέχρι σήμερον καὶ ἣτις θέλει μετ' ὀλίγον ἴσως περαιωθῆ ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐν Καλκούττῃ, ἐν Καντῶνι, δὲν ἦτο ποτὲ ἀπλὴ πολιτικὴ ἀντίδρασις· ἡ φιλοσοφικὴ ἰδέα τῆς ἀνθρωπίνης ἐλευθερίας ἐπαίξετο ἐν αὐτῇ. Εἶναι λοιπὸν ἕρις μεγάλη ὀλοκλήρου τῆς ἀνθρωπότητος τὴν ζῶν ἐνδιαφέρουσα· εἶναι οὐσιώδεις τῆς γενικῆς ἱστορίας μέρος καὶ προσέτι ὁ ἀδιαφιλονεικῆτος λόγος δι' ὃν ἡ μελέτη τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων καὶ ἰδίως τοῦ Ὀμήρου πρέπει ν' ἀποτελῇ μέρος τῆς ἀνατροφῆς ὅλων, ὅσοι θέλουσι νὰ ἐξακολουθήσωσι τὴν μέχρις ἡμῶν καταντήσαν παράδοσιν τοῦ πολιτισμοῦ.

Ε. Χαρίλαος.



ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΑΙΓΥΠΤΙΑΚΩΝ ΔΥΝΑΣΤΕΙΩΝ.

—ο—

Πολλὰς καὶ ἀξιολόγους πηγὰς ἔχομεν τῆς ἱστορίας τῆς Αἰγύπτου, τῆς ἀρχαιοτάτης ταύτης κοιτίδος τοῦ πολιτισμοῦ, καὶ πάμπολλα μνημεῖα διηγούνται αὐτὴν ἐν πρωτοτύποις οὕτως εἰπεῖν ἐγγράφοις καὶ ὁμοίως

ἡ ἱστορία αὐτὴ δὲν εἶναι ἀπηλλαγμένη χασμάτων καὶ ἀντιφάσεων· διότι τὰ περιέχοντα αὐτὴν μνημεῖα, οὐ μόνον εἰς ἡμᾶς, ἀλλ' οὐδ' εἰς τοὺς ἀρχαίους ἱστορικοὺς περιῆλθαν σῶα, καὶ ὅσα ἐξ αὐτῶν διατηρήθησαν μέχρι τοῦδε, δυσκόλως εἴσεται ἀναγινώσκονται.

Ἡ πρώτη πηγὴ ἐξ ἧς ἐραυίζομεθα τὰς περὶ τῆς Αἰγυπτιακῆς ἱστορίας ἡμετέρας γνώσεις, καὶ ἰδίως τὰς περὶ τῆς χρονολογίας τῶν βασιλείων αὐτῆς, εἶναι αὐτὸς ὁ τῆς ἱστορίας πατήρ, ὁ Ἡρόδοτος, ὅστις φαίνεται περιηγηθεὶς τὴν Αἰγύπτου μεταξὺ τῶν 444 καὶ 460 π. Χ. Μετὰ τῶν ἱερέων ἀναστρεφόμενος, πολλὰ ἔμαθε παρ' αὐτῶν ὁ Ἕλληνας ἱστορικός, καὶ ἀληθῆ μὲν, διότι πολλάκις τῶ ἐδείκνυον οὗτοι τὰ ἀδιετήρου δημόσια ἀρχεῖα, καὶ τῶ ἐξήγουν τὰ ἱερόγλυφα, τὰ ἐπὶ λίθου ἐγκακολαμμένα ἄλλα ταῦτα ἀρχεῖα· ἀλλὰ συγγράνως καὶ οὐκ ὀλίγα ψευδῆ, ὅσα ἡ ἐθνικὴ ματαιοφροσύνη καὶ ἡ ἐπιθυμία τοῦ νὰ μὴ φανῶσι τι ἀγνοοῦντες, ἐνέπνεον εἰς τοὺς ἱερεῖς. Οὕτω διῆσχυρίζοντο πρὸς αὐτὸν ἐγκαυχόμενοι, ὅτι ἐκάστηντο ἀρχεῖα ἀκριβέστατα καὶ οὐδεμίαν διάληψιν ἔχοντα, ἐπὶ πολλὰς χιλιάδας ἐτῶν, ἀπὸ τῆς πρώτης ἀρχῆς τῆς Αἰγυπτιακῆς ἱστορίας, μέχρι τῶν χρόνων ἐκείνων. Καὶ εἶναι μὲν βέβαιον ὅτι οἱ Αἰγύπτιοι, σημειοῦντες τὰς χρονολογίας αὐτῶν διὰ τῶν ἐτῶν τῶν ἐκάστοτε βασιλευσάντων, ὤφειλον διὰ τοῦτο ν' ἀναγράφουσι τοὺς χρόνους τῆς ἐνθρονήσεως καὶ τοῦ θανάτου ἐκάστου βασιλέως, καὶ ὅτι αἱ ἀναγραφαὶ αὗται διατηροῦντο ἐν τοῖς ἀρχείοις τῶν ἱερέων· ἀλλ' ἐπίσης ἀληθὲς εἶναι ὅτι ἐκτὸς ἄλλων προγενεστέρων ἀνατροπῶν καὶ ἀναστατάσεων τοῦ τόπου, οἱ Πέρσαι ἐπὶ Καμβύσου ἐσύλτσαν καὶ αὐτοὶ τὰ ἱερά, καὶ διέφθειραν τὰ ἀρχεῖα, ὥστε πιθανῶς τὰ ἐπιδειχθέντα εἰς τὸν Ἡρόδοτον, εἶχον συντεθῆ μετὰ ταῦτα, ἀγνώστου ὑπὸ τίνος, ἐπὶ τίνι βάσει καὶ κατὰ τί σύστημα· οὐδὲ δυνατὸν εἶναι νὰ εἰπῶμεν κἄν ἂν εἰς τοὺς τρεῖς τούτους κυριώτερους ναοὺς τῆς Αἰγύπτου, τὸν τῆς Μέμφιδος, τὸν τῶν Θηβῶν, καὶ τὸν τῆς Ἡλιουπόλεως, αἱ παρὰ τοῖς συνεδρίοις τῶν ἱερέων αὐτῶν διατηρούμεναι ἀναγραφαὶ τῶν βασιλείων, ἦσαν ἐντελῶς ὅμοιαι πρὸς ἀλλήλας· τὸ ἐναντίον μάλιστα δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν, ἐκ τοῦ ὅτι ὁ Ἡρόδοτος τοὺς ἐν Ἡλιουπόλει ἐθεώρει ὡς τοὺς ἔχοντας τὰς ἀκριβεστέρως πληροφορίας.

Περὶ Αἰγυπτίων ἔγραψεν ἐκ τῶν ἀρχαίων προσέτι καὶ ὁ Κτησίας, ἡμίσειαν περίπου ἑκατονταετηρίδα μετ' Ἡρόδοτον ζήσας. Ἰατρὸς Ἀρταξέρξου διατελέσας τοῦ Μνήμονος, καὶ ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἐν τῇ αὐτῇ αὐτοῦ διατρίψας, πολλὰ ἠρανίστατο ἐκ τῶν βασιλικῶν διφθερῶν, ἐν αἷς οἱ τῶν Περσῶν βασιλεῖς ἐνέγραφον τὰ ἱστορικὰ γεγονότα, καὶ ἐπὶ τῇ πηγῇ ταύτῃ μέγα φρονῶν, κατηγορεῖ πολλάκις ψευδόμενον τὸν Ἡρόδοτον, ἀλλ' ἐξ ἐναντίας πολλαχοῦ ἐλέγχεται ἥττον αὐτοῦ ἀξιόπιστος· διότι ἂν ὁ Ἀλικαρνασσεὺς ἔγραφεν ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῶν ἐθνικῶν προλήψεων τῆς Αἰγύπτου, ὁ Κτησίας ἐγένετο ἡχώ τῆς πρὸς τοὺς Αἰγυπτίους ἀντιζηλίας τῶν Ἀσιανῶν, οἵτινες τὴν ἑαυτῶν ἀρχαιότητα καὶ ἰσχὺν ἠθέλον ν' ἀναδείξωσιν ὑπερτερῶσαν τῆς Αἰγυπτιακῆς. Ταῦτα Κτησίῳ σῶζονται πολλὰ ἀποσπάσματα.